

1960 SONRASI SANATTA KADIN SANATÇILARIN ESERLERİNDE FEMİNİST SANATIN ETKİLERİ

Fergana KOCADORU ÖZGÖR*

Özet

Sanat tarihi genel olarak incelendiğinde, kadınlar azınlık bir grubu oluşturmaktadır. Erkek sanatçıların egemen olduğu sanat tarihi anlayışı 1960'lara kadar devam etmiş ve kadın sanatçılar fazla ön planda olamamıştır. Aslında Rönesans'tan günümüze kadar sanat tarihinde önemli kadın sanatçılar yer alırken büyük değişimler yaratmışsa da eril sanat tarihinde yeterince yer edinemedişlerdir. Fakat 1960 yılları sonrası tüm dünyada gerçekleşen özgürlük hareketi kadın haklarının tekrar sorgulanmasını sağlamıştır. 20. yüzyılda ise kadın sorunları bağlamında yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bunun sebebi kadının toplumdaki yerini sorgulama, toplumsal, siyasal, ekonomik taleplerini dile getirmeye başlamasıdır. Bu özgürlük hareketi ile birlikte sanat tarihi yazımı tekrar irdelenmiş, sanat tarihinde kadın sanatçıların da var olduğu belirtilmiş ve bu konuda araştırmalar yapılmıştır. Feminist sanatçılar, sanat tarihine karşı yoğun bir eleştiride bulunmuşlardır. Bazen alaycı, bazen muhalif duruşlarıyla eserler üretmişlerdir. Feminist sanat anlayışının başlamasında etkili olacak bir görüş de erkek hegemonyasındaki sanat anlayışına karşı kadın sanatçıların başkaldırısı olmuştur. Feminist sanatçılar, kadın veya erkek sanatçı olarak ayırt edilmeksizin bir sanat tarihi yazımını amaç edinmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, 1960 sonrası kadın sanatçıların toplumsal ve plastik anlamdaki etkisini feminist sanat çerçevesinde analiz etmektir. Birinci bölümde, geçmişten günümüze kadın sanatçı kavramı, kadın imgesi, sosyolojik ve sanatsal yönleri ile irdelenmiştir. Ayrıca kadın imgesinin geçirdiği evreler dönemsel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, Feminist Sanat'ı oluşturan sosyolojik olaylar, kadın sanatçıların Feminist Sanat doğrultusundaki eserleri kronolojik sıralama ve sanat sosyolojisi bağlamında incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise 1960 sonrası sanatta kadın sanatçıların eserlerinden önemli eserler örnek verilmiş, konu minimal tutularak kaynak taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sanat, Feminizm, Eşitlik, Sanat Tarihi

THE EFFECTS OF FEMINIST ART ON THE WORKS OF WOMEN ARTISTS IN ART AFTER 1960

Abstract

According to the general art history writing, women constitute a minority group. Male-dominated art history writing continued until the 1960s, and women artists could not find a place for themselves. In fact, it has been an important female artist in the history of art since the Renaissance. Although these female artists have created great changes, they have not achieved enough space in the history of masculine art. However, the freedom movement that took place all over the world after 1960 enabled women's rights to be questioned again. In the 20th century, new searches have been brought up in the context of women's problems. The reason for this is that the woman begins to question her place in society and to express her social, political and economic demands. With this freedom movement,

* Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, fkocadoru@gmail.com

art history writing was re-examined, it was stated that there were women artists in art history and researches were made on this subject. Feminist artists have made an intense critique of art history. They sometimes produced art with cynical and sometimes opposing positions. In these works, there is a rebellion of women artists against modernist male domination. Feminist artists aim to write an art history regardless of whether they are women or men.

The aim of this study is to analyze the social and plastic effects of women artists after 1960 within the framework of feminist art. In the first part, the concept of female artist from the past to the present, the image of women, has been examined with its sociological and artistic aspects. In addition, the phases of the image of the woman are dealt with periodically. In the Second List, the sociological events in Feminist Art, the works of women artists regarding Feminist Art are examined in the context of chronological order and sociology of art. In the conclusion part, important works from the works of women artists in art after 1960 are given as examples, and the literature has been scanned by keeping the subject minimal.

Keywords: Women, Art, Feminism, Equality, Art History

Giriş

Sanat tarihinde, genel olarak kadın sanatçılar, yüzyıllar boyunca ikinci planda tutulmuştur. Sanat tarihini incelediğimizde önemli sanatsal olaylara yön verenler genelde erkek sanatçılar olarak kabul edilmektedir. Sanat tarihinin karanlığında kalmış en az erkek sanatçılar kadar başarılı birçok kadın sanatçı vardır. 1960’lardan sonra gelişen feminist hareket, sanat alanındaki bu ayrımcılığa karşı bir bakış açısı geliştirmiştir. Feminist sanatçıların amaçlarından biri de tarih içindeki kadın sanatçıların önemini ortaya çıkarmaktır. Sanatta “kadına özgü” kavramını reddeden, sanatsal üretimlere kadın ve erkek diye bakmamayı savunan Feminist Sanat kuramcıları eşitlikten yana olmuşlardır. Kadın ya da erkek olmanın sanat için önem teşkil etmeyeceğini ispat etmek için yoğun bir uğraş sarf etmişlerdir.

Feminizm Kavramına Kadar Kadın İmajı

İnsanlığın ilkel dönemlerinde kadına önemli derecede bir saygı vardır. Tarihsel süreçte kadının imajı, anaerik dönemlerde, mitolojik anlatımlarda geçen anlatılarda doğurganlık özelliğinden dolayı kadın, tanrısal bir niteliğe sahip olmuştur. Bu durumu yapılan bereket tanrıçası heykellerinde net olarak görebiliriz. Kadın, bereketle, bollukla eş tutulmuştur. Fakat bu durum yüzyıllar geçtikçe çok farklı bir hal almıştır. Bunun sebebini şu şekilde açıklayabiliriz. Dinler tarihinde ilk erkek ve kadının yaratılışı teması benzerlikler göstermektedir ancak; tek Tanrılı dinler ortaya çıktıkça, ataerik döneme geçiş başlamış, varoluşun kaynağı dile doğru evrilmeye başlamıştır. Bu anlatılarda erkeğin Tanrı’nın kendi suretinden; sonra kadını, erkeğin kaburgasından ya da kanından yarattığı gibi anlatımlar yaygınlaşmaya başlar. Mitolojide ve efsanelerde Âdem’den sonra yaratılan Havva, şeytan tarafından kandırılmış, yasak elmayı yemiştir. Sonuçta cennetten kovulmuşlar ve insanoğlunun ‘ölümlü’ olması cezasına çarptırılmışlardır (Korkmaz, 2008, s.3).

Şeytan tarafından kandırılan kadının bazı kesimlerce ve tarih süreçlerinde lanetlenmesi ve ‘şeytan’ sıfatıyla anılmasının sebebi budur. Havva’nın şeytan tarafından kandırılması efsanesi özellikle Ortaçağ’da kadını şeytanla bir tutmaya kadar varmıştır. Kadın kavramı cadılık, büyücülük gibi olumsuz niteliklerle bir tutulmuştur. Bu görüşler kadınların yakılmasına, işkence görmesine kadar gitmiştir. Hristiyanlıkta kadın düşmanlığının, büyücü avı adı altında kadın katliamlarına dönüştüğü görülür. Ortaçağ’da cadı avı adı altında örneklendirebileceğimiz bu durum bariz bir biçimde kadın düşmanlığının göstergesidir. Kadın düşmanlığı ile pagan inançlardan Hristiyanlığa büyü yapan kadınların hasada zarar verdiğine, hastalıklara, salgınlara ve felaketlere sebep olduğuna inanılırdı.

Salgınlar, açlık, acımasız iklim koşulları, yetersiz hasat, Avrupa’da cadı inancını pekiştiren başlıca nedenlerdir. XVI. Yüzyılda, Felaketler Yüzyılı ile beraber tarımsal üretimin artan nüfusun ihtiyacını karşılayamaması ve açlığın artması ile Avrupa’da görülen en büyük cadı avının aynı zamana denk gelmesi tesadüf değildir (Akın 2015, s.171).

İlk çağlardan Ortaçağ’a kadar sadece kadının toplumdaki statüsünün değişiminden söz etmek yanlış olur. Kadın bedeni, çıplaklık kavramı ile farklı bir boyuta gelmiştir. İlkçağlardaki çıplak ana tanrıça figürlerini Ortaçağ’da göremeyiz. Erkek ve kadın bedenlerinin çıplak olarak gösterilmesi konusunda ilk başlarda daha dengeli bir tutum vardır. Eski Yunan Tanrı ve Tanrıça imgeleri de çoğu kez çıplaktır. Ancak Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte, iş değişmeye başlamıştır. Meryem’in çıplak gösterilmesine hiçte hoş bakılmazken İsa, mahrem yerleri dışında bol bol çıplak gösterilmiştir (Yılmaz, 2006, s.286-287).

Rönesans dönemi ile birlikte kilise etkisini kaybetmeye başlamıştır. Gelişen ve güç kazanan burjuva kesimi kadın bedeni üzerindeki din ve gelenek baskısı kalkmıştır. Artık kadın çıplaklığı hoş giden arzu uyandıran estetik bir nesnedir. Çıplaklık sanat yoluyla meşrulaşmış, görsel hoş bir objeye dönüşmüştür. Estetik kalıplarının dışında izleyene haz veren kadın bedeni, Rönesans ile başlayarak hâkim olan ideal güzellik ilkelerine ve insanın merkeze yerleştirilmesi gibi sanatsal kaygılarla daha da merkeze gelen bir anlayışla resmedilmeye başlanır. Resim geleneği dünyevi konulara yönelmeye başlayınca başka konularda da çıplak kadın yapma olanağı belirmiştir. Yine de bu resimlerin hepsinde resme konu olan kadının bir seyirci tarafından seyredildiğinin farkında olduğunu gösteren bir şey kalır. Berger’e göre çıplak kadın resmi yapılıyordu çünkü çıplak kadına bakmaktan zevk duyuluyordu; kadının eline ayna veriliyordu ve resme Kendine Hayranlık deniyordu. Böylece çıplaklığı zevk için resme geçirilen kadın ahlak açısından suçlanıyordu (Berger, 1999, s.49-51).

Kadın bedeninin seyirlik bir nesne haline dönüşmesi Rönesans’tan başlayarak 18. Yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Hatta akademik sanat çevreleri bu tarz resimlerle gelir elde etmişlerdir. Yılmaz’a göre, 18. yüzyılın ortalarından sonra, bu tip resim siparişleri artmaya başlamış, akademik sanat çevresi de bu sayede bir hayli zengin olmuştur. Devlet adamları, işadamları bu tarz resimlerin siparişin verir. İş ve icraat çalışmaları bu resimlerle süslü odalarda yapılırdı. Tartışmada yenik düşen, etrafındaki iç açıcı resimlere bakarak avunuyor, en azından hala erkek olduğunu bir kez daha anımsayıp rahatlıyordu (Yılmaz, 2006, s.289).

20. yüzyılda ise kadın sorunları bağlamında yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bunun sebebi kadının toplumsal, siyasal, ekonomik yerini sorgulamaya başlaması ve taleplerini dile getirmeye başlamasıdır. Kadın, toplumdaki yerini, önemini keşfettikçe sorgulayan, Feodal sistemden kopmaya başlayan toplumdaki kimlik anlayışıyla hareket etmeye başlar. Artık kadın sanayileşme ile birlikte ucuz bir iş gücü olmaya karşı çıkmıştır. Kadının bu yüzyılda kamusal alana inmesiyle birlikte karşılaştığı sorunlar artık obje olmaktan çok birey olarak varlığını duyurduğu bir dönemdir.

Bir başka deyişle, evde, iş yerinde, sokakta sınıfsal kimliğinin ötesinde cinsel nesne olarak görülen kadının, kişiliği değil, dişiliği ön planda tutulmaktadır. Eril tahakkümün kadın için belirlediği haksız konum kadını, erkeğin isteğine göre davranması gereken ve hayata ilişkin öncelikler söz konusu olduğunda ondan sonra gelmesi gereken, öteki cins olarak halini kurumsallaştırmıştır. Böylelikle kadın bedeni, tüketim ve erotizm fetişi haline gelirken üretim pratikleri içinde de ucuz işgücü olarak yerini alır. 20. yüzyıl bu mücadele geleneğinin kadın sorunları bağlamında yeni arayışlarla çeşitlendiği bir görünüm sergilemektedir (Muraz, 2009, s.59). Modernizm ile beraber aidiyet, yabancılaşma; savaşlar, devrimler gibi temel sorunlar sanatçıların da en çok eleştirdiği konular olmuştur. Kadın hakları da bu ve benzeri gelişmelerin sebep olduğu önemli sorunların başında gelmiştir. Başta kadın sanatçıları, 20. Yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren sanatsal bir dil kullanarak fikirlerini ifade etmişlerdir.

Feminist Sanatı Hazırlayan Koşullar

Feminizm kelimesi, Latince’de kullanılan “femina (kadın)” kökünden gelmektedir. Kadınlara atıfta bulunmak için 1850’li yıllarda Fransa’da kullanılmaya başlanmıştır. Hemen ardından 1792’de Olympe de Gouges’in etkisiyle İngiliz bir kadın olan Mary Wallstonecraft, “Kadın Haklarını Koruma” adlı kitabını Londra’da yayımlamıştır. Yayımlanan bu çalışmalar feminizm adına yazılan ilk ciddi belgelerdir. Mary Wallstonecraft liberalizmin etkisinde kalarak ilk sistematik feminist eleştirilerde bulunmuştur (Korkmaz, 2006, s.9).

New York’ta tekstil sektöründe çalışan bir grup kadın işçinin düşük ücretlerini protesto etmek amacıyla 8 Mart 1857’de tarihinde gerçekleştirdikleri grev, kadın hareketlerinin önemli çıkış noktalarından biri olarak kabul edilmiş, bununla birlikte anlam ve önemi nedeniyle bu tarih aynı zamanda kadınlar günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Clara Zetkin’in önerisiyle 1911 yılında Almanya ve 1912 yılında da Fransa’nın ardından Hollanda ve İsveç’te Mart ayının ilk haftası “Uluslararası Kadınlar Günü” olarak kutlanmaya başlanır (Kozlu, 2009, s.4).

II. Dünya savaşı sonrası dünyada (1960-1970) bir demokrasi hareketi yayılmaya başlamıştır. Bu hareketle yetişkinlere özgür bir şekilde siyasete katılmaları teşvik edilmiştir. Kadınların II. Dünya Savaşı’nda gösterdikleri katkılar artık kadının da siyasi varlığını zorunlu kılmıştır. Böylelikle çoğu ülke kadınlara oy kullanma hakkı tanımıştır. Kadın hakları hareketinin bu şekilde biçimlenmesi feminizmin oluşum evresini zenginleştirmiş ve sanatçılara farklı anlatım olanakları yaratmıştır. Bu feminist hareket, sanatçıları ve eser incelemecilerini derinden etkilemiştir.

1960 Sonrası Sanatta Kadın Sanatçıların Eserlerinde Feminist Sanat Etkisi

1960 yılında meydana gelen özgürlük hareketleri ile cinsiyet, ırk gibi kavramlar yeniden sorgulanmıştır. 1960’lardan beri feminist yazarlar (genellikle ikinci dalga olarak anılır) sanat ve sanat eleştirisine ilişkin çeşitli sorular sormuşlardır. Feminist sanat eleştirisi karşımıza tek bir yönde çıkmamaktadır. Farklı kültürel politikaların mevcut olduğu, çoklu ve kolektif bir eleştiri türüdür (Deepwell, 2020, s.11).

Bu süreçte ayrımcı tavırlar sorgulanmış ve toplumdaki belli kalıplar kırılmıştır. Kadın ve erkeğin eşit olduğu, erkek egemen sanat tarihinin tekrardan incelenmesi gerektiği savunulmuştur. 1971 yılında feminist sanat tarihçisi Linda Nochlin’in “Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?” gibi makaleleri yayımlanmasıyla büyük bir tartışma başlamıştır.

Linda Nochlin’in bu makalesi çığır açıcı olarak ele alınabilir. Çünkü bu makale konuyu ekonomik, sosyolojik ve kültürel olarak ele almıştır. Nochlin’in bu makalesinden yola çıkarak Judy Chicago “Yemek Daveti” adlı enstalasyonu yapmıştır (Resim 1). Sanat tarihi boyunca göz ardı edilmiş pek çok kadın sanatçıya anıt niteliği taşıyan bu eser kadın hareketine adanmıştır. Nochlin’e göre, bir Michelangelo ya da Manet düzeyinde kadın sanatçı çıkmış olmayışının sebebi, kadınların başta eğitim olmak üzere birçok konuda erkekle aynı haklara sahip olmayışından kaynaklanmaktadır. Geleneksel sanat tarihinin kadınlara yer vermeyişi, kadınların gerçekten iyi sanatçı olamayacağı anlamına mı gelmektedir? (Antmen, 2008b, s. 41).

Resim 1: *Yemek Daveti*, Judy Chicago, 1974-79. Enstalasyon, 1463x1280x91.9cm.

Feminist sanat kuramı ile kadın sanatçılar erkek egemen sanat tarihine karşı yoğun bir eleştiride bulunmuşlardır. Bazen alaycı, bazen muhalif duruşlarıyla yapıtlar üretmişlerdir. Bu yapıtlarda modernist erkek egemenliği gibi kalıplaşmış anlayışlara karşı, kadın sanatçı başkaldırısı vardır. Lynda Benglis'in Jackson Pollock'a göndermede bulunduğu resim performansı "Sıçra"(Resim 2), Shigeko Kubota'nın bacakları arasına yerleştirerek yaptığı "Vajina Resmi" gibi sanatçılar, sanatsal kültürün oluşumuna, edilgenliğe itilmiş kadınların pozisyonunu görünür kılmakla ilgilidir (Antmen, 2008 a, s. 244). Bu ve bu gibi mücadelelerin sonunda çağdaş kadın sanatçılar nihayet yüzyılın son yirmi yılında sanatın seçkin kurumlarında ilgi görmeye başlamışlardır.

Resim 2: *Sıçra (Blatt)*, Lynda Benglis, 1969, Pigment ve Latex, 325.1x261.6cm.

"Metropolitan Müzesine girebilmek için kadınların çıplak olması mı gerekir?" adlı sloganıyla "Guerilla Girls" adlı bir grup kadın sanatçı, poster kampanyaları ile ırkçılığa ve cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkmışlardır (Resim 3). Yüzlerini goril maskeleriyle gizleyerek yaptıkları eylemlerde, sanat müzelerinde ve medyada çıplak kadın imgesinin çok fazla kullanılmasına rağmen, kadın sanatçıların işlerinin aynı çoklukta müzelerde ve galerilerde sergilenmediğine, dikkat çekmesi açısından önemlidir (Kozlu, 2009, s.7).

Resim 3: Guerilla Girls Afişi, 1989.

Feminist sanat hareketinde yer alan çalışmalarda görünenin ötesinde anlamlar simgeler de yer alabilir. Sosyoloji ve psikiyatri gibi bilimler bu çalışmalardaki sembolleri anlayabilmemiz açısından son derece önemlidir. Bu performanslar esasen birer sanat yapıtı değil aynı zamanda kadını, kadının psikolojisini seyirciye yansıtan birer araç olmuştur. Cindy Sherman'ın yarattığı kadınlarda, kadın psikolojisi derinden hissedilmektedir. Dönüşüme uğrayan, farklı statüdeki kadın kılıklarına giren sanatçı, kadının toplumdaki yerini sorgulamamızı sağlar. (Resim 4) Sanatçının yarattığı kadınlar günlük hayattaki ya da filmlerde karşılaştığımız kadınlardır. Çeşitli kurgularla fotoğraf çeken sanatçının eserleri psikoanalitik öğeler taşımaktadır.

Müstehcen ve gösterişli kadın stereotiplerinden etkilenen sanatçı fotoroman görselleri çekmeye başlamış, feminizmin yükselişte olduğu yıllarda Sherman kadın nesneleştirilmesi ve sadece gençliğinde ilahlaştırılmasına dikkat çekmiştir. Çalışmalarında savaş sonrası Amerika'nın cinsiyet kavramına meydan okuyan sanatçı kendini fotoğrafın başkarakterine dönüştürecek makyajlar yapıyor, peruklar kullanıyordu (Farthing, 2010, s.495).

Resim 4: İsimsiz Film Kareleri 10, Cindy Sherman, 1978, Siyah beyaz fotoğraf, 18.6x24cm.

Feminist bir sanatçı olan Sherrie Levine ise aykırı bir şekilde görünenin ötesini bize anlatır. Daha önce erkek sanatçılar tarafından çekilmiş fotoğrafların fotoğrafını çekerek bize kadınsal duyarlılığı gösterir (Resim 5). Feminist eleştirinin psikoanalitik teoriyi kullanımına bakıldığında Levine'nin seçtiği imajların erkekçe yaratılan ve erkeksi duyarlılıklara dayalı unsurlardan seçildiği görülecektir. Sanatçı gerçekte bu fotoğrafların konusuyla değil, görünüşüyle ilgilenmektedir. Levine kültürün dayattığı imajların ve bu imaj yokluğunun orijinal pozisyonunu ne denli zayıflattığına dikkat çekmektedir (Şahiner, 2008, s. 128). Feminist sanatçılar, sanatın kendilerinden ayrı olduğu fikrini eleştirmişlerdir. Toplum ve siyasetin ötesinde ve daha geniş anlatım yöntemleri keşfetmişlerdir. Ürettikleri video, performans, kamusal alana müdahale, enstalasyon, posta sanatı, poster, fotoğraf ve kolaj işleri ile modernizmden postmodernizme geçişte öncülük sağlamışlardır (Moore ve Cole, 2015, s.2).

Resim 5: President Profile, Sherrie Levine, 1979, Fotoğraf, 25.1 x 20.3 cm.

Sonuç

Bu araştırmada geçmişten günümüze kadın imgesinin, sosyolojik ve sanatsal olarak konu olmasına kadar incelenmiştir. Konunun genişliğinden dolayı çoğu sanatçı ele alınmasa da Rönesans'tan günümüze birçok kadın sanatçı bulunmaktadır. Ayrıca sanat tarihinin karanlık köşelerinde kalmış, yeteri kadar tanınmamış birçok kadın sanatçı da bulunmaktadır. Günümüzde artık feminist sanatın yoğun çabaları sayesinde günden güne değerli kadın sanatçıları tanımaktayız. Sanatsal üretimin erkek veya kadın olmakla bir tutulmayacağı ya da cinsiyetçi bir sanat tarihinin yanlış olacağı feminist sanat tarihçilerinin başlıca amacı olmuştur. Feminist sanat, performans sanatı, kadın bedenine, kimliğine saygı duyulması gerekliliğine dikkat çeken eserler ortaya çıkarmıştır. Plastik sanatların dışında yer alan, edebiyat, sinema ve fotoğrafçılık gibi farklı sanat dalları da 20. Yüzyıldan günümüze güçlü, eşitlikçi ve özgür kadın figürlerini yaratmıştır. Sanatta olduğu kadar sosyal yaşamda da kadınlar bu haklara sahip olmaktadır. Tarihin ataerkil yasaklarına karşın kadın, asırlar boyunca ya kimliğini gizlemiş yada erkek kılığına girerek bilim üretmiş, sanatsal çalışmalar yaparak insanlığa fayda sağlamıştır. Artık kadın, gizlenmek zorunda kalmayan, kendi kimliğinden gurur duyan bir konumdadır. Yazın dünyasının, erkeğin evliliği dışında eriyip giden güçsüz kadın imgesi, edebi eserlerdeki güçlü kadın imgesi ile boyun eğmeyen, itaat etmeyen özgür bir birey olarak eylemleriyle topluma karşı değil, kendine karşı sorumlu bir karaktere dönüşmüştür.

Kaynakça

- Akın, Haydar (2015), Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı, (3. Basım), İstanbul, Phoenix.
- Antmen, A. (2008 a). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Antmen, A. (2008 b). Sanat ve Cinsiyet, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Deepwell, K. (2020). Art Criticism and the State of Feminist Art Criticism, London: KT Press.
- Farthing, S. (2012), Sanatın Tüm Öyküsü. (Çev. G., Aldoğan). 1. Baskı, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Korkmaz, F. D. (2006). Eleştiri Kuramları Olarak Feminizmin Sanata Yansımalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kozlu, D. (2009). Modernizm Sonrası Postmodern Harekette Kadının Yeri, Arte Sanat Dergisi 2/4, ISSN 1308-2698, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Moore, C. ve Cole G. (2015). Art and Feminism: Twenty First Century Perspectives, Twenty-First Century Perspectives, Australian and New Zealand Journal of Art 15:2, 143-149.
- Muraz, Ö. (2009). Nur Koçak'ın Pop Sanat, Foto Gerçekçilik, Feminist Sanat ve Posta Sanatı İçerisinde İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şahiner, R. (2008). Sanatta Postmodern Kırılmalar ya da Modernin Yapıbozumu, İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Yılmaz, M. (2006). Modernizimden Postmodernizme Sanat, İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Görsel Kaynakçası

- Resim 1:** Yemek Daveti, Judy Chicago, 1974-79. <https://tr.pinterest.com/pin/450360031462753501/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020)
- Resim 2:** Sıçra (Blatt), Lynda Benglis, 1969, Pigment ve Latex, 325.1x261.6cm. http://jadegilchrist.blogspot.com/2010/11/process-art_01.html (Erişim Tarihi: 03.12.2020)
- Resim 3:** Guerilla Girls Afişi, 1989. <https://www.tate.org.uk/art/artists/guerilla-girls-6858> (Erişim Tarihi: 03.12.2020)
- Resim 4:** İsimli Film Kareleri 10, Cindy Sherman, 1978, Siyah beyaz fotoğraf, 18.6x24cm. <https://bit.ly/31Wyh8O/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020)
- Resim 5:** President Profile, Sherrie Levine, 1979, Fotoğraf, 25.1 x 20.3 cm. <https://www.phillips.com/detail/sherrie-levine/NY000108/145> (Erişim Tarihi: 03.12.2020)